

Мр Јелена Круљ Драшковић⁹

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИРИ ДИДАКТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА У НАС – ДРУГА ПОЛОВИНА XX ВЕКА

***Апстракт:** Истраживања у дидактици веома су развијена, али се мали број истраживача бавио, или се бави, методолошком утемељеношћу ових истраживања у педагошкој теорији и пракси. Познато је да методологија дидактичких истраживања, као и методологија осталих наука има двојаку функцију: теоријско-логичко-хеуристичко-критичку и практично-делатну. Ово указује на потребе продубљења анализе дидактичких истраживања и могућности њиховог утемељења у педагошкој теорији и пракси. У раду ћемо, кроз анализу докторских дисертација поменутог периода указати на почетке примене валидне методологије дидактичких истраживања и њене квалитетније импликације у пракси.*

***Кључне речи:** дидактичка истраживања, методолошка утемељеност, наука, теорија, пракса.*

УВОД

Када се подвргну анализи истраживачки рад појединаца тако и институција, увек је било у првом плану проучавање које обезбеђује ниво педагошког рада у прилог успешном вођењу процеса поучавања и развоја ученика. Довољно је проpratити проучавања и примену одговарајуће дидактичке методологије у њима када је Министарство просвете Србије уводило експериментална одељења, разреде, ређе и школе да би били проверени одговарајући пројекти планираних промена у систему поучавања. Слично је и са Институтом за педагошка истраживања у Београду који је 1958. године, и касније, проучавао и истраживао знања ученика матерњег језика, математике и физике и речник ученика основних школа и кад је Институт вршио опсежна проучавања услова, могућности и предности за увођење и фреквентније коришћење групних облика рада у настави основних школа Србије. Управо на питањима примене валидне методологије проучавања, пре свега у дидактичком обликовању процеса поучавања, може се уочити изузетна брига о методолошком приступу, при чему су коришћени савети и инструкције најпознатијих методолога у области дидактике из Европе: Мајера, Лустенбергера, Витака, Кузинеа и других.

⁹ jkruljdraskovic@yahoo.com

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИРИ ДИДАКТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА У НАС – ДРУГА ПОЛОВИНА 20.ВЕКА

Докторске дисертације из домена дидактике добар су индикатор квалитета примене методологије проучавања у дидактици. Чини се да је највише докторских дисертација у бившој Југославији било управо из дидактике. Само на Свеучилишту у Загребу, између 1952. и 1955. године, урађене су и брањене сваке године по једна докторске дисертација заснована на дидактичким проучавањима. То је било дело проф. др Пера Шимлеше *Узроци формализма у знањима ученика* (објављено 1954.године у Загребу), затим дисертација проф. др Драгутина Франковића *Битна обележја социјалистичке идејности и политичности наставе*, (објављена у Загребу 1953.године), и дисертација проф. др Тихомира Продановића под насловом *Проблем одређења појма наставних метода и њихове класификације* (објављена у Београду 1956.године). Након успешне одбране ових уследила је нова серија докторских дисертација на истом као и на универзитету у Сарајеву, Новом Саду, Приштини и другим. Ми ћемо на примерима дисертација проф. др Ђорђа Лекића *Проблеми активности у методи демонстрације и лабораториског рада* (активност у настави) (објављена 1965. године), проф. др Радисава Ничковића *Учење путем решавања проблема у настави* (објављена 1970.године) и проф. др Раденка С. Круља *Грешке у настави и путеви њиховог отклањања*, (објављена 1991. године) показати развојни пут методологије педагошко-дидактичких истраживања.

Интересантно је како су са становишта дидактичке методологије заснивана проучавања ових аутора, односно истраживача дидактичких феномена. Прво запажање, да раније одбрањене дисертације не садрже посебно предочену методологију на којој су заснована истраживања. Вишемање узредне и не конзистетне информације о примењеној методологији дате су у уводнику у теми и у закључку када га дисертација има. Такође, скоро на нивоу напомена, дате су информације о начину рада на дисертацији или о утицају неких методолошких сегмената на избор теме и ток истраживања.

Петар Шимлеша обавештава читаоца да: „Унаточ свему ограничавању и сужавању подручја нашег проучавања само на појаву формализма у знању, из методолошких разлога морамо га проматрати и проучавати са широког педагошког аспекта, јер формализам знања, као што ћемо видети, није само дидактички проблем“. У ужем смислу те речи, „није само ствар мањкаве или неправилне методе рада. Он има шири педагошки домаћај, јер се негативно одражава у читавом одгоју“. ... „Приступајућу, дакле, тражењу узрока појави формализма у знању ученика, покушаћемо то методолошки извести на тај начин, да, с једне стране, изолирамо појаву формализма у знању од других појава формализма, а с друге стране да јој приступамо са ширих дидактичких, односно опће педагошких позиција“ (стр 18).

Професор Шимлеша на више места истиче „проматрање ... анализу...синтетички поступак...разматрање“ у истраживању и научном раду, што је педесетих година прошлог века представљало извештајан методолошки образац научног рада у дидактици иако не може бити говора ни по примењеном систему израде докторске дисертације, нити по презентацији резултата о методологији која би имала ниво научног приступа у савременом смислу. Сналазећи се на основу увида у истраживањима која су примењивана током XIX и у првој половини XX века Шимлеша је успео да уобличи своје дело које је имало утицаја на педагошку праксу и на успешније дидактично обликовање наставе тога доба.

Докторска дисертација Драгутина Франковића, као тема подједнако значајна за општу педагогију, али и као начело педагогије и дидактике овог времена, не садржи посебно дат увид у примењену методологију проучавања. Ова се може препознати у раду, пре свега у њиховим уводним и завршним деловима, местимично и током извештавања о резултатима својих проучавања. По Франковићу: „Тежиште истраживања у овом раду“ је да се „стално осврће на нашу праксу и има у првом реду задатак да помогне напретку наше школе, самим тим нужно усмјерен и на шире теоретско уопћавање“ (стр.6).

Аутор даље подсећа да: „Материјал, на основи којег се изводе поједини закључци потјече понајприје из *опажања* и *анализе* практичног рада наставника у основној и средњој школи, дјеломично и на факултету, затим из педагошке литературе, а једним дјелом из дневне и омладинске штампе. Сам карактер захтјева, да се узму у обзир чланци и изјаве у штампи, која у нашој земљи одржава принципијелна гледишта на ова питања од ширег друштвеног значаја, па тако и на питања одгоја.

Рад је замишљен тако, да најприје покаже, у каквим се облицима проблем појављује у стварности нашег друштва и наше школе; затим да изложи настанак и садржај овог појма и захтјева у марксистичкој теорији...“ (стр. 6 и 7).

Д. Франковић је у *Закључцима* своје дисертације у облику задатака, намене и сврхе истраживања дао и неке делове методолошке нарави. По његовом мишљењу: „задатак овог рада састоји се у томе, да се пронађу и фиксирају битна обележја социјалистичке идејности и политичности наставе, како би се дао теоретски прилог настојању око подизања квалитета наставе у нашим школама, да би се у будућности у нашој школској пракси избјегле разноврсне погрешке и застрањивања, која се опажају управо у вези с провођењем овог захтјева у живот...“

Анализом појмовних форми овог проблема у недавној и данашњој стварности, критичким прегледом историјата теоријског постављања и практичног остваривања овог педагошког захтјева у... нашој педагошкој теорији и пракси дошли смо до ових закључака...“ (стр. 187).

У раду др Франковића могу се без тешкоћа идентификовати методолошке основе истраживања, било да је реч о циљу, смислу, задатку проучавања, било о опажању, анализи и теоријском "уобличавању". Он истраживање почиње у „стварности“, полази од педагошке праксе и води га до општег, „теоријског уопштавања“ да би опет резултате проучавања видео у квалитету праксе, у променама које је проучавање изазвало у наставном раду, у пракси школе, у животу. Није тешко у овом приступу Д. Франковића препознати познати образац, по неким и формулу сваког, па и педагошког сазнања из марксистичке педагогије по којој свако сазнање, па и педагошко пролази три стандардне фазе, у троструко повезаном ланцу сазнања: од „живог посматрања ка апстрактном мишљењу и од овога ка пракси“, што је Франковић прилагођавао управо дидактичким особеностима сазнања – од праксе проучавања, „од стварности“, до „теоријског уопштавања“ и од овога до бољег рада школе, до наставе на вишем нивоу од оног на ком је била пре проучавања.

Тихомир Продановић у својој дисертацији није изложио целовит методолошки приступ проучавањима која је извршио да би дошао до битних закључака за дидактику. Он констатује да „наставни процес не излази из оквира своје историјске стварности, нити је може прерастати у било у чему“ (стр. 6). Аутор налази „смисао наставног поступка у наставном деловању. Ти су елементи: друштвени циљ наставе, наставно градиво и међусобни радни однос ученика и наставника“ (стр. 7).

Према Продановићевом мишљењу „Сазнање уопште, па и сазнање путем наставе стоје у тесној међусобној вези. Самим тим дидактичко проучавање... нужно се повезује с логиком и гносеологијом. Међутим, та веза између научног сазнања и сазнања у наставном процесу не може се свести на једнострано потчињавање процеса сазнања у настави процесу сазнања у науци и недијалектичком изједначавању једнога с другим“ (стр.10).

Продановић даље налази да се „истраживачки рад дидактике бави откривањем законитости и битности наставног процеса“ те указује на разлику „између научног сазнања и сазнања у настави, између научних и наставних метода“ да би закључио да „Правилно научно рјешавање дидактичких питања може бити једино на основи дијалектичко – материјалистичке спознајне теорије“ (стр. 12).

Према мишљењу Продановића предност дидактичке методологије истраживања произилази из чињенице „што дидактика има посебну област за проучавање...“ Др Т. Продановић је нешто више од својих савременика истицао, са методолошког становишта, однос дидактичког и гносеолошког у проучавању и неопходност да се и у истраживањима у дидактици примењују општи путеви сазнања, научног поготову, уз познавање и уважавање „самосталности“ дидактике и њених специфичности.

Из неколико размотрених примера види се да је одмах иза половине XX столећа у дидактици више примењивана методологија са већим ослоном на опште ставове и полазишта теорије сазнања, него што су у томе долазиле до изражаја специфичности и посебности дидактике. То је и разумљиво ако се имају у виду методолошки приступи Џона Дјуија о идентичности научних и наставних метода, односно о изједначавању законитости процеса сазнања у науци и настави. Евидентан је и утицај учења познатог као дијалектички материјализам у оквиру ког је у истраживањима примењивана посебна гносеолошка формула коју је Лењин сажео у чувеној тријади: посматрање – теорија – пракса!

Упоредо са развојем методологије педагошких истраживања могуће је издвојити и развој дидактичких истраживања као најразвијеније дисциплине у систему педагошких наука. Израженије се ово може приметити у периоду од 1963. до 1993. године са почетком превођења страних методолошких дела и студија као и израда магистарских и докторских теза на новим методолошким основама. То је, наметало и обавезу да се истраживања у педагогији и дидактици морају заснивати на што прецизнијем мерењу онога што се проучава. Отежавајућа околност за остваривање овога била је стална динамичност и стално развијање и мењање педагошких појава, као и њихова сложеност, међусобна условљеност и међузависност.

Сложеност педагошко-дидактичких појава, тешкоће њиховог предвиђања, телеолошки моменти и изразита субјективност захтевају и мултидисциплинарни приступ у њиховом истраживању. Тиме се истраживања у педагогији окрећу пракси у тежњи комплексног сагледавања појава са одговарајућим начином провере у пракси – а то је организовање дидактичког експеримента чији резултати постају извор ефикасне методичко-дидактичке делатности у складу са педагошком праксом.

За елаборацију (како смо напред нагласили) одвојили смо три докторске дисертације у нешто дужем периоду (размаку) њиховог настајања.

У *дисертацији Ђорђа Лекића* у којој није изложен комплетан методолошки приступ проучавању које је у току експерименталног истраживања урађено, јасно се може препознати структура за континуирано праћење истраживања почев од теоријске заснованости, преко методологије истраживања до резултата и њихове интерпретације и сопствених ставова у закључивању.

Ђ. Лекић истиче да „посебним проучавањем појединих питања није се губило из вида јединство основних квалификатива активности као сложене наставне појаве“ (стр 4). Тиме се обезбедило да се може користити адекватно техничко проучавање за свако питање. Док се за илустрацију појединих дидактичких решења користе закључци једногодишњег експеримента организованог у седам школа са 508 ученика, затим подаци евидентираних утисака из вишегодишње сопствене праксе у школским вежбаоницама као и

подаци систематског бележења „утисака за консултације мишљена 234 наставника из 80 школа“. Све је то консолидовано и сређено тако да аутор долази до закључка „да је активност сложена наставна појава која зависи од свих фактора наставног процеса“, па је за комплетно сагледавање њене наставне функције „неопходна и њена обрада у свим областима дидактике“. Ђ. Лекић, дакле, суштину активности ученика види у „обједињавању знања, мисаоности и раднотехничке делатности“ као трију основних компоненти савремене концепције наставног рада.

У својој дисертацији Радисав Ничковић се у разради своје теме ослања на прогресивно искуство у нашој наставној пракси и са научно провереним доприносом савремених достигнућа у свету. Он „учење путем решавања проблема у настави“ дефинише као „менталну активност у којој доминира решавање спорних и сложених сазнајних и практичних проблема у наставној грађи, а касније је праћено интензивном мисаоном активношћу, стваралачким и самосталним радом ученика а чији је продукт стално прогресивно мењање личности и постизање бољих резултата у настави“ (стр.12). Он, дакле, решавање проблема – као посебно ефикасним обликом учења жели стваралачки инкорпорирати у свакодневни наставни процес (где је то могуће).

Радисав Ничковић савременим експерименталним методолошким приступом настоји да континуирано прати истраживачки поступак почев од теоријског заснивања рада, преко методологије истраживања до резултата и њиховог уобличавања у закључке корисне за праксу. Тиме је валидност резултата до којих се дошло таква да имају и свој шири значај за наставни рад, јер се уз извештај напор могу стваралачки применити и у другим наставним предметима сем физике (у којој је вршен експеримент).

У дисертацији Раденка С. Круља веома је сложен дидактичко-методички проблем са специфичном проблематиком која карактерише облике сваког наставног предмета.

Аутор наглашава да је проблем истраживања „поставила организована пракса са интенцијом да се усаврши теоријско решење постављеног васпитно – образовног питања“ и то „на реализацији емпирије као извора сазнања и педагошке теорије као руководства за акцију“ (стр.5).

Р. Круљ разрађује целокупну методологију организованог проучавања задатог проблема од постављања, дефинисања како теоријског тако и практичног феномена компарирајући га са постигнутим резултатима и са јасно одређеним циљем, добро изведеним закључцима и јасно формулисаним хипотезама и варијаблама истраживања. За то је добро постављена и перфектуирани методологија са адекватним методама, техникама и инструментима (самостална конструкција и провера), а формиран је адекватан и репрезентативан узорак за дијагностичко и експериментално праћење. На крају је учињен напор да се уоче, издвоје и генерализују

одређени закључци за унапређење наставе у школи, као и корисне препоруке за праксу и евентуална даља истраживања.

Рад је, дакле, замишљен и реализован на савременом приступу идентификовања методолошких основа истраживања и целокупном апаратуром прихваћеном у новим савременим методологијама, што су показали резултати и закључци „да је експериментални наставни поступак потврдио као корисну дидактичко – методичку новину и незамењив фактор побољшања успеха у настави“ (стр. 128).

ЗАКЉУЧАК

Дидактичка истраживања, уколико су успешна и применљива, тачније, уколико имају позитивне педагошке импликације, предходе свим значајним променама у образовању и настави. Она имају посебан значај за утемељење и разумевање целокупног наставног процеса.

На основу анализе поменутих радова, заснованих на новијој методологији истраживања, може се закључити да дидактичка истраживања, овог периода, али и касније, нису у довољној мери и свуда заступљена. Досадашња истраживања у дидактици и настави су, углавном, охрабривала и подстицала расправе о теорији и пракси дидактике и наставе, а мање откривала нова сазнања утемељена у педагошкој теорији и пракси.

Литература

Поред анализираних докторских теза, коришћена је следећа литература:

- Банђур, В.,Поткоњак, Н. (2002): *Истраживање у школи*, Ужице, Учитељски факултет .
- Гијон, А.Т. (1974): *Како се истражује*, Загреб, Школска књига
- Гојков, Г., Круљ,Р.,Кундачина, М. (1999): *Лексикон педагошке методологије*, Вршац, Виша школа за образовање и васпитање.
- Занков, Л.В. (1968): *О предмету и методама дидактичког истраживања*, Сарајево, Завод за издавање уџбеника.
- Круљ, С.Р., Стојановић, С., Драшковић, Ј. (2010): *Основи педагогије са примењеном дидактиком*, Ниш,Универзитет у Нишу,Факултет спорта и физичког васпитања.
- Лекић, Ђ., (1980): *Методологија педагошких истраживања*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Продановић, Т. и други .(1975): *Истраживања у настави*, Нови Сад, Раднички Универзитет "Радиовој Ћирпанов"

METHODOLOGICAL FRAMES OF DIDACTIC RESEARCH IN SERBIA IN SECOND HALF OF XX CENTURY

Summary: *Research in didactics is very developed but there is an insufficient number of papers dealing with methodological foundations of research in pedagogical theory and practice. It is known that methodology of didactic research as well as methodology of other sciences has a twofold function: theoretical-logical-heuristic-critical and practical-one. This points to the needs of a thorough analysis of didactic research and possibilities of its founding in pedagogical theory and practice. The paper will, through analysis of doctoral dissertations of period stated, emphasise beginning of application of valid methodology of didactic research and its more qualitative implications in practice.*

Key words: *didactic research, methodological foundations, science, theory, practice*